

Чоловіки та жінки: питання розміру і часу

Пенсійна реформа може впливати на різницю в розмірі пенсій чоловіків та жінок. Реформування систем пенсійного забезпечення відбувалося в багатьох країнах, які зіткнулися з проблемою старіння населення та фінансовою неприйнятністю пенсійних систем. Метою таких реформ було розмежування функцій соціального забезпечення та накопичення збережень, які виконувала система, та зведення до мінімуму спотворення стимулів. Зазвичай вони передбачали перехід від однорівневої державної системи до багаторівневої системи з приватним компонентом (встановлених внесків) та державним компонентом (встановлених виплат).

У зв'язку із формуванням системи пенсійного забезпечення виникають гендерні питання, оскільки чоловіки та жінки мають різний трудовий стаж і тривалість життя. Жінки зазвичай мають менший стаж на офіційному ринку праці, оскільки використовують частину часу на догляд за дітьми. Також для них передбачена можливість виходити на пенсію раніше за чоловіків. Крім того, протягом своєї трудової діяльності жінки в середньому заробляють менше, ніж чоловіки, в результаті сума внесків, які жінка сплачує в пенсійну систему, також менша, в кінцевому підсумку – якщо розмір пенсії залежить від суми внесків (як у пенсійних планах із встановленими внесками) – їх пенсія буде меншою. Разом з тим, державний рівень в нових системах містить елементи соціального забезпечення, завдяки яким здійснюються соціальні трансферти жінкам.

Зв'язок між типами пенсійних прав і джерелами пенсій

Джерела пенсій	Тип пенсійних прав: індивідуальні	Тип пенсійних прав: похідні
Власні внески або внески / відрахування дружини (чоловіка)	Трансферти відсутні (наприклад: власний ануїтет)	Приватний трансферт (наприклад, пенсія по втраті годувальника на підставі сумісного ануїтету, набутого дружиною (чоловіком))
Об'єднані кошти	Державний трансферт (наприклад: гарантії мінімальної пенсії, залік не страхових періодів)	Державний трансферт (приклад: пенсія по втраті годувальника понад внески / відрахування подружжя)

Що впливає на становище чоловіків та жінок?

Особливу актуальність мають шість характеристик пенсійної системи: пенсійний вік чоловіків та жінок; пенсії, які несуть перерозподільний характер; залік не страхових періодів; пенсії у зв'язку з втратою годувальника та сумісний ануїтети; ануїтетні таблиці (єдині або різні для чоловіків та жінок), а також порядок індексації.

Підвищення та вирівнювання юридичного пенсійного віку чоловіків та жінок може мати позитивний вплив на розмір пенсії для жінок, особливо в пенсійних планах із встановленими внесками. Результати імітаційних моделей для Чилі та Аргентини доводять, що підвищення пенсійного віку для жінок з 60 до 65 років дало б підвищення середнього розміру пенсії на 50% і дозволило б скоротити «гендерний розрив» за цим показником на 10-15%. Вирівнювання пенсійного віку також призводить до скорочення державних трансфертів на користь жінок і робить стимули до роботи більш рівними.

У багатьох країнах бідність у похилому віці поширена серед жінок. Пенсії, які несуть перерозподільний характер (наприклад, гарантія мінімальної пенсії або єдиної пенсії), грають для жінок особливо важливу роль. Результати імітаційного моделювання доводять, що завдяки доплатам до пенсій у схемах встановлених внесків у вигляді гарантій мінімальної пенсії або єдиної пенсії можливо досягти значних скорочень бідності серед жінок-пенсіонерок. У Чилі доплати до пенсій жінкам і гарантування мінімальної пенсії дозволило в сегменті осіб з низьким рівнем освіти збільшити розмір виплат з 32% до 39% від середньої пенсії чоловіків. В той же час, рівень мінімальної пенсії може стати предметом стурбованості з точки зору стимулів. Якщо розмір пенсії для жінок часто опиняється нижчим від гарантованого, то молоді працівники з невеликим значенням накопичених внесків не будуть зацікавлені в їх збільшенні.

У більшості країн з перехідною економікою раніше зараховувалися нестрахові періоди за час відпустки по догляду за дитиною, однак в процесі реформ в багатьох країнах це положення було скасоване. Завдяки збереженню практики зарахування цих періодів можуть пом'якшитись наслідки збільшення «гендерного розриву», який виник внаслідок реформ. Разом з тим, таке зарахування фінансується із державного бюджету і передбачає державний трансферт на користь жінки, що призводить до здороження системи (нерідко цей процес непрозорий) і формує негативні стимули до продовження участі в формальному ринку праці в нестрахові періоди. Ще один спосіб компенсації жінкам періоду догляду за дітьми передбачає надання приватних трансфертів на рівні домогосподарства. Це можна зробити, стимулюючи сім'ю робити відрахування на пенсійні рахунки жінки в період, коли вона доглядає за дитиною, або завдяки введенню вимог придбання сумісного ануїтету.

Розміри пенсій для жінок (в тому числі тих, що ніколи не були зайняті як наймані працівники) можуть істотно збільшуватись завдяки правам на отримання пенсій по втраті годувальника або сумісним ануїтетам. В Аргентині та Чилі пенсії по втраті годувальника гарантовані, оскільки в цих країнах діє така вимога: одружені чоловіки зобов'язані слідувати практиці поступового вилучення коштів

якому фактично провадиться перерозподіл доходу на рівні домогосподарства на користь жінки. Обґрунтуванням цього рішення є те, що жінки мають менший трудовий стаж порівняно з чоловіками внаслідок необхідності ведення домогосподарства, і тому їхні чоловіки зобов'язані в похилому віці надати їм компенсацію за виконання робіт по дому. Наявність обов'язкових сумісних ануїтетів в Аргентині та Чилі довела великий позитивний вплив на співвідношення пенсій чоловіків та жінок протягом життя (60-80%). Разом з тим, сумісні ануїтети неспроможні скоротити бідність серед похилих одиноких жінок або жінок, які не мають можливості скористатися пенсією по втраті годувальника внаслідок розлучення.

У всьому світі жінки живуть довше за чоловіків, тому розміри пенсій для жінок будуть різними, і це буде залежати від того, які будуть застосовуватися ануїтетні таблиці (єдині або залежно від статі). При єдиних таблицях провадиться трансферт на користь жінок, оскільки вони живуть довше, ніж передбачено єдиним середнім значенням для чоловіків та жінок. Це призведе до скорочення «гендерного розриву» в значенні пенсії. Результати імітаційного моделювання для Польщі доводять, що застосування єдиних таблиць скорочує цей розрив на 6-8% відсотків при купівлі індивідуального ануїтету. Однак якщо купуються сумісні ануїтети, тип використовуваних таблиць практично не має значення, оскільки при розрахунку суми ануїтету враховується очікувана тривалість життя і для чоловіка, і для дружини, тому сумісний ануїтет фактично побудований на єдиній таблиці.

За відсутності індексації майбутні значення пенсійних прав можуть опинитися істотно нижчими від очікуваних у період відрахування внесків, це особливо справедливо для країн, де передбачаються високі темпи інфляції. Індексація пенсій із державного і приватного компонентів для жінок особливо важлива, оскільки в середньому вони живуть довше за чоловіків.

Чи здатна пенсійна реформа позитивно вплинути на гендерну рівність, залежить від загального ефекту змін всіх вищеразглянутих характеристик. Це також визначається здатністю та готовністю жінок реагувати на економічні стимули, вбудовані в нові системи пенсійного забезпечення. Таким чином, пенсійна реформа може покращити становище одних жінок і погіршити – інших.

Пенсійні реформи, проведені в Аргентині, Чилі та Мексиці, слугують вдалим прикладом того, як гендерні наслідки визначаються загальним впливом змін, внесених в різні системи пенсійного забезпечення. Імітація результатів пенсійної реформи доводить, що в усіх трьох країнах виграють як чоловіки, так і жінки, однак позитивний ефект для жінок відчувається сильніше. В усіх трьох країнах більше всього виграють жінки з низьким рівнем освіти.

Різниця результатів для чоловіків і жінок:

- І внаслідок більш тісного зв'язку між внесками та розмірами пенсійних виплат індивідуальні місячні пенсійні права жінок скоротилися на 30-40% відсотків;
- жінки стали основними одержувачами цільового перерозподілу за рахунок гарантії мінімальної або єдиної пенсії;
- щодо одружених чоловіків діють вимоги – в момент виходу на пенсію купувати сумісний ануїтет або робити зв'язок вилучення коштів зі своїх рахунків залежно від тривалості свого життя та дружини (в Мексиці ця вимога діє відносно подружжя обох статей);
- вдовам дозволяється зберігати пенсію, передбачену сумісним ануїтетом, а також власну пенсію. (В Аргентині та Чилі раніше для отримання пенсії по втраті годувальника жінка повинна була відмовитися від отримання власної пенсії).

Чистий ефект вказаних змін для жінок позитивний: середній розмір пенсії протягом життя для заміжніх жінок зріс до 70-90% відсотків від пенсії чоловіка, а для заміжніх жінок, які мають «повний трудовий стаж», – до 100% відсотків (до реформи відповідне значення становило 59-89% відсотків у Чилі та 26-81% відсотків в Аргентині).

На відміну від цього, для жінок в країнах із перехідною економікою у Східній Європі і в колишньому СРСР результати пенсійної реформи є не таким райдужними. Ця обставина знову вказує на те, що ступінь наслідків для чоловіків і жінок залежить від ситуації, яка склалася на початок здійснення реформ, характеристик нової системи і ступеня рівності можливостей на рику праці. Попередні системи у вказаних країнах були, як правило, дуже поблажливими до жінок. Вони заохочували їхній достроковий вихід на пенсію, забезпечували їм високе значення коефіцієнтів заміщення і враховували період догляду за дітьми; в результаті здійснювалися державні трансферти на користь жінок. В нових системах умисно заохочується більш довгий стаж і пізній вихід на пенсію. У більшості випадків державний рівень не забезпечує більшості трансфертів на користь жінок, пенсії по втраті годувальника стали меншими, вимога обов'язкового сумісного ануїтету відсутня. В той же час збільшився розрив у заробітній платі чоловіків та жінок, показники економічної активності жінок знизилися, і жінки, як і раніше, виходять на пенсію раніше за чоловіків. В результаті «гендерний розрив» у пенсіях став істотно ширше.

Спочатку – гендерна експертиза

Наведені вище приклади вказують на те, що завдяки зміні пенсійного віку або прав на пенсію по втраті годувальника можна істотно збільшити значення пенсій для жінок, надане як доля від пенсій для чоловіків. Крім того, менші індивідуальні права жінок в приватному компоненті встановлених внесків можна компенсувати завдяки вимогам обов'язкового придбання сумісних ануїтетів і введення державного компонента, який передбачає перерозподіл. Це також вказує на те, що до початку реформ необхідно проводити гендерну експертизу, завдяки моделюванню потенційних результатів пенсійної реформи, з урахуванням їх взаємодії на становище чоловіків та жінок, можливо уникнути неочікуваного росту бідності в старості та зниження залежності від соціальної допомоги в майбутньому.

У статті використані матеріали Всесвітнього банку.

Світлана ПОГОРЕЛОВА